

<https://doi.org/10.31874/2520-6702-2021-12-2-186-200>

УДК 17:35.086(378.4)

Бойченко Михайло

ORCID 0000-0003-1404-180X

доктор філософських наук, професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри теоретичної і практичної філософії;
Інститут вищої освіти НАПН України,
boychenko_m@univ.net.ua

Етична відповідальність університетів: правовий, соціальний і політичний виміри

Етична відповідальність університетів втілена у відповідальності стейкхолдерів університетів, які забезпечують функціонування університетів як соціальних організацій, покликаних надавати вищу освіту. Методологію дослідження складає теорія соціальних систем, яка включає в себе інституційний аналіз, філософію комунікації та підпорядковані спеціальні методи, такі як аналіз документів, ціннісний та функціональний аналіз. Етична відповідальність університетів конкретизується у конкретиці нормативної бази етичної відповідальності, освітнього покликання, етики відповідальності, інституційних засад етики відповідальності, взаємозв'язку політичної та академічної незалежності, академічної свободи як передумови етичної відповідальності університетів та їхніх представників. Етична відповідальність передбачає прийняття на себе особистістю моральних та етичних норм – як універсальних академічних етичних норм, так і моральних та етичних норм, прийнятих у академічній спільноті певного університету. Таке прийняття передбачає як визнання особистістю певних академічних цінностей та академічних чеснот, так і відповідальність за наслідки своєї діяльності чи бездіяльності як представника університету або учасника організації його функціонування. Це включає в себе як виконання статутних норм університету, так і дотримання ширшого кола етичних норм – від універсалістських етичних норм до зафіксованих у міжнародних та вітчизняних офіційних документах, що регламентують діяльність і комунікацію у академічній сфері. У статті проаналізовано наявні в Україні та Європі основні нормативні документи, які регламентують етичну відповідальність у освітній сфері, також розглянуто специфіку стейкхолдерів університетів і визначено політичну складову етичної відповідальності університетів у порівнянні з відповідальністю аналітичних центрів.

Ключові слова: університети, етична відповідальність, етичні принципи, моральні норми, стейкхолдери університетів, аналітичні центри.

Вступ

Етична відповідальність є проблемою етики і водночас проблемою соціальної філософії – тією мірою, якою соціальна етика є складовою останньої. Саме тому нерідко пишуть не про етичну відповідальність, а про моральну відповідальність, підкреслюючи тим самим соціальну релевантність, соціальну контекстуальність етичної відповідальності. Зокрема, і на тему моральної відповідальності університетів написані класичні тексти, які нібито давно розставили усі крапки над «і» (Адорно, 2020; Dewey, 1902; Kohlberg, 1980; Mead, 1949, Nietzsche, 1954; Sandalow, 1991).

Слід наголосити, що ми акцентуємо увагу саме на етичній, а не моральній відповідальності, хоча етичну відповідальність ми (як і інші сучасні дослідники) підносимо не всупереч моральній, а як її поглиблення і створення необхідних передумов для неї. Якщо під

моральною відповідальністю університетів мали на увазі у кращому разі інституційну відповідальність, а як правило – взагалі відповідальність університетів в принципі, безособово, то під етичною відповідальністю університетів мають на увазі етичну відповідальність конкретних особистостей – представників університетів. Раніше (у традиції класичного інституціоналізму) університет як соціальний інститут розглядали як певну субстанцію, зведення непорушних класичних академічних цінностей і чеснот, а їх представників розглядали як сумлінних (в ідеалі) виконавців певних академічних приписів, які транслювалися їм «згори» - від непогрішимої академічної традиції і авторитетної університетської адміністрації, яка нібито втілювала в собі (а нерідко все ж так і було) цю традицію. Натомість сучасний освітній дискурс (з позицій неоінституціоналізму) трактує університети як організаційно, ціннісно і функціонально доволі гнучкі соціальні інституції, які є доволі чутливими до того дизайну, якому їх піддають перманентно університетські стейкхолдери – люди: і як індивіди, і об'єднані у спільноти і організації, які суттєво впливають на функціонування університетів.

Саме етичні характеристики цих людей і складають реальний зміст і підґрунтя етичної відповідальності університетів. Вочевидь, така відповідальність може бути лише інтегральною, і лише кінець-кінцем її можна більш чи менш точно і адекватно узагальнити у якусь спільну моральну відповідальність університетів. Очевидно, що «моральна відповідальність університетів» з цього погляду розкриває себе як певний мета-нарратив (Ліотар, 1998), який у гіршому випадку може виявитися симулякром (Бодріяр, 2004), а у кращому – основою самоідентифікації певної уявленої спільноти (Андерсон, 2001), яка іменує себе університетом.

Окремо варто згадати про те, що питання етичної відповідальності має такі складові: етичне рішення (за яке, власне, і має бути відповідальність); етична і соціальна детермінація (яка зумовила таке рішення); соціальні та моральні контексти (які визначають як причини, так і наслідки – прямі, побічні і супутні – прийнятих рішень), компетентності суб'єкта прийняття цього рішення (релевантні знання, цінності, чесноти, принципи поведінки тощо – властивості індивідів і соціальних спільнот як колективних суб'єктів прийняття рішень). Усе це підлягає спеціальному ретельному дослідженню, яке більшою мірою вже здійснене у світовій та вітчизняній науці (Björnsson & Persson, 2012). Втім, у заломленні щодо вузької проблеми етичної відповідальності університетів, варто ще раз подивитися на ці складові етичної відповідальності через три основні виміри її прояву – соціальний, політичний і освітній. Ці прояви, кожен зокрема, також є доволі дослідженими – соціальний (Schneider & Hersh, 2005; Taebi, Hoven & Bird, 2019; Vallaeys, 2014), політичний (Searle, 1971), освітній (Lopez, 2010). Навіть така гостро актуальна тема, як відповідальність університетів в ситуації пандемії COVID-19, також не оминули увагою ані науковці (Ishmaev, Dennis & Hoven, 2021), ані громадськість (Holtzschneider, 2020). Нас цікавитиме врешті-решт найбільше саме освітній прояв етичної відповідальності, однак, щоби чітко з'ясувати його специфіку, варто вирізнити його як вид соціального виміру як родового, більш широкого щодо освіти. У цьому відношенні політичний вимір постає також як видовий щодо соціального як родового, однак між собою політичний та освітній виміри не лише відрізняються, але й частково перетинаються.

Методи дослідження

Методами даного дослідження є аналіз документів, функціональний та ціннісний аналіз, які виступають як складові інституційного аналізу при дослідженні університетів та їхніх стейкхолдерів, а також аналіз етичної поведінки індивідів і груп з позицій філософії комунікації. Освітні інститути постають як нормативні та мотиваційні засоби забезпечення освітньої комунікації індивідів і груп з точки зору теорії соціальних систем.

Результати дослідження

Нормативні документи щодо етичної відповідальності університетів

До певної міри простір етичної відповідальності університетів є унормованим офіційними документами України, Європейського Союзу, а також нормативними актами самих університетів. До таких рамкових нормативно-етичних документів належать передусім: Закони України «Про вищу освіту» (2014) та «Про освіту» (2017), Велика хартія університетів (1988), Бухарестська Декларація етичних цінностей (2004).

Закони України «Про вищу освіту» та «Про освіту» є базовими документами, які регламентують освітню діяльність та управління нею в Україні. В тому числі вони включають положення, які стосуються етичної сторони діяльності представників академічної сфери.

У цих законах враховано базові принципи основних нормативних документів, які визначають етичні принципи діяльності учасників європейського простору вищої освіти: зокрема, Великої хартії європейських університетів і, особливо, Бухарестської декларації етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі. Україна на конференції у місті Берген (Норвегія) 19 травня 2005 року офіційно приєдналася до так званого «Болонського процесу», що має на меті створення і розвиток єдиного європейського простору вищої освіти. Це означає, що Україна приєдналася до Спільної декларації міністрів освіти Європи "Європейський простір у сфері вищої освіти" (1999) у місті Болонья (Італія) і взяла на себе зобов'язання, аналогічні тим, які взяли на себе підписанти цієї декларації. Відповідно, Україна також приєднується до етичних принципів здійснення академічної діяльності, які містяться у засадничих документах, які регулюють діяльність країн-учасниць Болонського процесу.

У якості прикладу того, як це реалізується на практиці, можна звернутися до нормативних документів окремого університету, які регламентують етичні аспекти його функціонування – наприклад, Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Етичний кодекс університетської спільноти (2017); Статут Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2016), Положення про систему виявлення та запобігання академічному плагіату у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (2020).

Етичних принципів та моральних норм слід дотримуватися настільки ж чітко, як і інших нормативних рішень, однак, є певна специфіка у їхньому застосуванні на практиці. На відміну від юридичних норм, моральні потребують більшого ступеню їхньої інтерпретації. Крім того, етичні та моральні рішення нерідко мають рекомендаційний характер, стосуються репутації суб'єктів академічної діяльності, і лише у крайніх випадках їхнє порушення карається, як і порушення звичайних юридичних норм. Справа у тому, що моральні норми та етичні приписи розраховані передусім на їх добровільне виконання, а не на зовнішнє примусове зобов'язання до їхнього дотримання. Тому, як правило, порушники таких норм у країнах розвинутої академічної культури самі залишають свої посади, діяльність на яких вимагає відсутність найменших сумнівів у добросовісності посадовців.

Також специфіка етичної сфери полягає у тому, що значна частина етичних рішень не можуть бути змодельованими як правильні заздалегідь. Нерідко формальний підхід у прийнятті етичного рішення призводить до того, що воно за своїми наслідками по суті і по факту виявляється не-етичним, хоча й було дотримано, здавалося би, усіх формальних вимог. Таке трапляється, коли при прийнятті етичного рішення не враховуються інтереси і можливості реальних учасників освітнього процесу. Саме тому етичні рішення завжди у більшій чи меншій мірі мають прийматися з урахуванням обставин, бути контекстуальними, дійсно а академічна етика є дійсно прикладною етикою, тобто її практична спрямованість означає не сліпе

докладання теорії до практики, а навпаки – щоразу нове взаємне узгодження загальних принципів академічної етики з конкретними академічними практиками. У цьому випадку на перший план виступають академічні чесноти, які сприяють віднаходженню дійсно етичного розв'язання спірних етичних ситуацій, у яких пряме застосування академічної етики неможливе, або коли застосування різних її принципів може призводити до взаємовиключних результатів. Усе це підносить значення окремих особистостей як тих, хто приймає конкретні етичні рішення у ситуаціях конкретних етичних колізій. А за умов суспільства стрімких змін, у якому виявилось сучасне глобалізоване людство, поява етичних колізій практично у кожній сфері суспільного життя стало нормою, тоді як раніше це було винятковою і надзвичайною ситуацією.

Соціальний вимір етичної відповідальності університетів: етична роль стейкхолдерів університетів

Передусім, слід звернути увагу на ключове питання етичної відповідальності – якою є кінцева мета, вища ціль, місія, яку переслідує суб'єкт прийняття рішення, тобто заради чого в кінцевому рахунку приймаються усі поточні рішення, якою є стратегія життя і певної значної справи у цьому житті. Саме це цікавитиме нас, коли будемо з'ясовувати специфіку етичної відповідальності університетів у її освітньому вимірі. Але етична відповідальність має свій фундамент у соціальному вимірі: яку роль відіграють університети у суспільному житті, перед ким у суспільстві відповідають університети, якими є наслідки цієї відповідальності для суспільства та самих університетів, хто концептуалізує ключові питання етичної відповідальності університетів – самі університети, політики чи ширше коло стейкхолдерів університетів і, власне, хто вони, ці стейкхолдери? Маємо, таким чином, передусім з'ясувати ці базові для розгляду нашого питання поняття.

Варто почати з одного з найбільш уживаних і не завжди адекватно тлумачених термінів у сучасному українському науковому, політичному і управлінському дискурсі – «стейкхолдер» (stakeholder, англ.). Ось як цей термін витлумачує «особа, така як працівник, замовник чи громадянин, яка залучена до функціонування організації, суспільства тощо, і тому має перед нею відповідальність та зацікавленість у її успіху» (Stakeholder, 2021). Втім, нерідко люди, залучені до організації, виявляють недостатньо активності і відповідальності для зростання успіху цієї організації. Свого часу ще Макс Вебер писав про відмінність традиціоналістського і підприємницького підходу до справи на прикладі протиставлення способу життя і діяльності католиків і протестантів (Вебер, 2018). За умов суспільства ризику (Beck, 2009) відповідальність не може бути пасивною: самого лише виконання формальних функціональних обов'язків критично недостатньо – потрібна активна і творча відповідальність (Joas, 1996). Ця відповідальність набуває характеру не просто невід'ємної риси певної організації чи спільноти, а виступає критичною умовою, яка уможливорює її існування. Організація чи спільнота тоді постають як система, а належна діяльність її стейкхолдерів виступає умовою її виживання. Міжнародна організація щодо стандартизації (ISO) у 2015 році дала таке визначення стейкхолдерів: «особа або організація, що має права, частку, вимоги або інтереси щодо системи або її властивостей, що задовольняють їх потребам і очікуванням» (ISO/IEC/IEEE 15288:2015, 2015). Такими потребами і очікуваннями якраз і є виживання і розвиток.

Недостатньо мати якісь уявлення про університет та його призначення – треба, щоби існування університету критично залежало від правильного вибору стратегії своєї поведінки особою/групою осіб/організацією, які прямо залучені до функціонування університету. Лише таких залучених осіб можна, на наше переконання, називати стейкхолдерами. Наприклад, окремий студент і його поведінка далеко не завжди може радикально поліпшити (або

погіршити) умови функціонування університету, але студентство у своїй масі, як академічна спільнота, безумовно має такий постійний вплив. Так само батьки студентів не мають прямої дотичності до освітнього процесу в університеті, однак можуть радикально вплинути на те, чи буде взагалі їхня дитина як випускник середньої школи поступати в університет, і якщо буде, то у який саме. Так само і роботодавці, які не беруть на роботу випускників певного університету певної спеціальності, можуть радіально сплинути на функціонування якщо не усього цього університету, то, в усякому разі, на функціонування і саме існування того факультету цього університету, який готує фахівців з цієї спеціальності – хоча самі ці роботодавці можуть безпосередньо не контактувати ні з якими представниками цього університету. Таким чином, про те, чи є та чи інша особа, група осіб, спільнота чи організація стейкхолдерами певного університету, можна судити з того, яку відповідальність вони можуть фактично нести за його успішне функціонування. Стейкхолдерами є нерідко не ті, хто себе такими іменують, але не виявляють жодної відповідальності, а ті, хто реалізують актуально ту потенційну відповідальність перед університетом, якою вони об'єктивно володіють.

З моменту свого виникнення університети мали виконувати роль інтелектуальних і культурних центрів свого суспільства – відповідати за збереження і примноження базових знань і цінностей цього суспільства. Втім, наука тривалий час розвивалася дещо осторонь університетів і була нерідко справою незалежних експериментаторів: як тому, що в університетах панувала доволі жорстка релігійна цензура, так і тому, що був відсутній виразний суспільний запит на інновації. Все змінилося у Новий час – наукові відкриття почали здобувати все ширше застосування і суспільне визнання (зокрема, з'явилися Королівські та імператорські академії наук), а доба Просвітництва потіснила релігію з університетів і відкрила в них двері для науки (Наполеонівський університет був першим суто світським університетом). Вільгельм фон Гумбольдт заснував Берлінський університет, проголосивши університетську освіту фундаментально залежною від розвитку наук, а самі науки з того часу отримали свою основну прописку в університетах. Відтоді наука і наукові відкриття живляться ідеями молодих талановитих студентів і концепціями досвідчених професорів. Суспільство розглядає університети як гаранта невпинності науково-технічного прогресу. Не настільки однозначно виглядає, однак, культурна і ціннісно-мотиваційна функція університетів. Адже їхніми випускниками були не лише видатні герої, але й злочинці і відверті негідники, а знання, отримані в університетах, служили як добру, так і злу. Нерідкими залишаються спроби різних політичних та інших організацій ідеологізувати університети, підпорядковуючи їх то лівій, то правій ідеології, то ультра-ліберальним, то ультра-консервативним ідеям.

Усе це зробило університети активними учасниками політичного життя свого суспільства: студентська молодь прагне чимраз радикальніших соціальних змін, і відкладати ці зміни на потім все менше згодна, а значна частина професури підтримує її у цьому. Однак, не лише студентство і професура є стейкхолдерами університетської політики – як внутрішньої, так і зовнішньої. Є інші, не менш очевидні такі стейкхолдери – університетська адміністрація та наглядова рада університету (внутрішні щодо університету стейкхолдери), а також батьки студентів та майбутні роботодавці студентів, які нерідко виступають інвесторами їх навчання (зовнішні). Саме від їхніх рішень залежить та політична позиція, яку займе університет, а не від наполегливості чи прямого тиску політичних сил (як державних, так і недержавних). Тому відповідальність університетів перед суспільством завжди конкретизована через відповідальність університетів перед своїми стейкхолдерами.

Університети відповідають також і перед тими людьми, які не можуть прямо впливати на їхню політику, але все ж незаперечно відчувають на собі результати діяльності університетів – наукової, освітньої і політичної.

Не варто забувати, що академічні спільноти безпосередньо виступають водночас як суб'єкти, так і об'єкти відповідальності університетів. Тоді як інші стейкхолдери, а також інші члени суспільства, як правило, лише опосередковано можуть виконувати роль суб'єктів та об'єктів відповідальності університетів. Інколи – дуже опосередковано і дуже віддалено. Але така відповідальність університетів завжди виростає із загальної ситуації з соціальною відповідальністю у даному суспільстві, з одного боку, а з іншого – відповідальність університетів завжди має більш близький або більш віддалений вплив на усі суспільні процеси. Такий вплив лише зростає мірою того, як сучасне суспільство перетворюється на суспільство знань.

Відповідальність університетів перед суспільством – лише окремих, хоча і дуже важливий випадок соціальної відповідальності. Цю відповідальність визначає і значною мірою регулює етика відповідальності, класичним дослідником якої був німецький філософ і соціолог Макс Вебер. Загалом, на уявлення про соціальну відповідальність – не лише науковців, але й широкого загалу по всьому світу – здійснила німецька культура, на яку свого часу вплинув протестантизм. Дещо спільне у граничній принциповості віруючого протестанта і академічних чеснотах легко виявити неозброєним оком. Однак, реальний ступінь такої спільності чи навіть спорідненості, а також принципи відмінності між позицією віруючого та освітянина у питаннях етики відповідальності може дати лише спеціальний філософський аналіз.

Політична складова етичної відповідальності університетів: аналітичні центри і університети

У суспільно-політичній сфері університети виконують функцію інтелектуального лідерства: не лише професура, але і студентство все частіше виступають для широкого суспільного загалу як носії нових політичних ідей, знань, цінностей. Але що більш важливо – університети виступають гарантами не лише новизни, але й притомності того, що відбувається у політиці країни. До певної міри академічні цінності і чесноти можуть слугувати взірцями для політичних цінностей і чеснот (Бойченко, 2014). До якої саме міри – залежить як від рівня розвитку політичної культури суспільства, так і від політичної активності носіїв академічних цінностей і чеснот та від привабливості їхніх пропозицій для суспільства.

Нерідко університети стають стартовим майданчиком, а то й резиденцією для діяльності політичних аналітичних центрів («think tanks»). Однак, не для всіх це очевидно. Хоча досить звернути увагу на те, чим займаються аналітичні центри, що це за об'єднання: «...група людей, якій платять лише за те, щоб читати, обговорювати, думати та писати, як правило, для вирішення та виправлення вирішень питань, життєво важливих для людства» (The 50 Most Influential Think Tanks in the United States, 2021).

У оглядовому випуску «Аналітичні центри і університети» під редагуванням Шенон Сатон було здійснено виявлення ключових проблем такого взаємозв'язку (Sutton (ed.), 2016). Менеджер проекту «Ініціатива аналітичних центрів» Пітер Тейлор як автор першого матеріалу цього випуску спочатку визначає цілі спільної діяльності університетів та аналітичних центрів: «У всьому світі як університети, так і аналітичні центри надають творцям політики, організаціям громадянського суспільства, ЗМІ та іншим акторам необхідні доказові матеріали... Хоча творців політики у всьому світі часто критикують за вибіркоче використання доказів під час прийняття своїх рішень, багато хто усвідомлює цінність високоякісних даних та аналізу. Аналогічно, організації громадянського суспільства та ЗМІ все частіше хочуть отримати доступ до

безперебійної і сутнісної інформації, щоб вони могли ефективно брати участь у національних дебатах з питань політики» (Taylor, 2016). Тейлор все ж вважає університети і аналітичні центри окремими і навіть конкурентними агентами, хоча насправді кращою альтернативою конкуренції є співпраця, яка дає можливість виграти їм обом, адже доповнюють одна іншу «...сильна практична орієнтація та політична спрямованість аналітичних центрів, а також більший теоретичний акцент багатьох університетських дослідників... дослідники з аналітичних центрів та університетів часто працюють разом, оскільки їх об'єднує інтерес до якісних досліджень» (Taylor, 2016).

Однак, варто зауважити, що практично усі співробітники аналітичних центрів є випускниками тих чи інших університетів, а університетські дослідники і професура нерідко є запрошеними експертами у таких аналітичних центрах. Досить лише подивитися на короткий список видатних аналітиків знаних американських аналітичних центрів – це майже поспіль професура (The 50 Most Influential Think Tanks in the United States, 2021). У чому ж причина їхнього протиставлення? У тому, що університети мають залишатися поза політикою – що зазначено, як правило, у їхніх статутах, а аналітичні центри виявляються якраз навпаки втягнутими у коло інтересів своїх стратегічних замовників. Замовник – дуже специфічний стейкхолдер: якщо університети ще можуть його урівноважити впливом і авторитетом інших стейкхолдерів – студентства і професури передусім, то співробітники аналітичних центрів виявляються надто залежними від своїх замовників матеріально, а подекуди – і ідеологічно. Таким чином, аналітичні центри далеко не завжди – і заслужено не завжди – сприймають як незалежні інституції. Тоді як університети все ще зберігають ореол об'єктивності – у випадку належного дотримання у них духу і практик академічних цінностей і чеснот. Водночас, дистанціювання від політики позначається на глибині обізнаності університетських дослідників у сутності реальних політичних процесів. Однак, така загроза виникає швидше в усіх публічних дебатах щодо результатів академічних досліджень більше, ніж у академічній діяльності як такої: «Однак, можливий зв'язок між дослідженнями та виробленням політики може стати дещо віддаленим або непрямим через цей процес. Це може зменшити ймовірність реального впливу або може призвести до серйозних втрат у зв'язку між дослідженнями та політикою. Однак це частина більш широкого питання ролі науково-дослідних інститутів у формуванні політики» (Santhakumar & Agustin, 2020). Таким чином, університети і аналітичні центри дійсно потребують одне одного: університети допомагають підсилювати етичну відповідальність аналітичних центрів, тоді як аналітичні центри наповнюють університетські дослідження життям.

У своїй власній статті редакторка випуску Шенон Сатон класифікує основні труднощі у встановленні ефективної співпраці університетів та аналітичних центрів. До таких труднощів вона відносить: переплутування місцями цілей і засобів, брак культури співпраці, неадекватне та ненадійне фінансування досліджень, обмеженість кадрових та інших дослідницьких можливостей (Sutton, 2016). Засобами подолання цих труднощів авторка вважає: гарантування кращої комунікації та ясного порядку денного; забезпечення гнучкого фінансування, спрямованого на створення стимулів для співпраці; підтримку аналітичних центрів та університетів у визначенні потреб розвитку їхнього потенціалу (Sutton, 2016). Важко з цим не погодитись, але усе це потребує визначеності у конкретиці, а не загальних благих намірів.

Як забезпечити кращу комунікацію між університетами і аналітичними центрами? Для цього необхідні чіткі правила гри у політичному полі – правила гри, які формулюють самі університети і аналітичні центри для себе. Це має бути щось принципово інше, ніж той невикорінний макіавеллізм, який панує у політиці. Політичні правила гри мають стати

предметом для дослідження, але аж ніяк власними правилами гри дослідників політики. Відповідно, дослідники політики мають принципово відмовитися від ролі політичних гравців – навіть якщо таку роль їм нав'язуватиме їм політичне середовище і навіть якщо вони об'єктивно таку роль можуть час від часу відігравати: це все привхідне і «від лукавого», а не суть аналітичної роботи. Все інше – технічні моменти, які швидко прийдуть. Це – якраз про те «переплутування місцями цілей і засобів», яке згадувала пані Сатон, але не йшла у цьому питанні вглиб.

Культура співпраці університетів та аналітичних центрів має визначатися передусім чіткою роботою у правовому полі і дотриманням етики науковця, про яку докладно писав Роберт Мертон як про етос науки (Мертон, 2006: 770-781). Варто зауважити, що з часом питання етики здійснення досліджень починають переважати питання їхньої організації: поки університети змагаються у об'єктивності з аналітичними центрами, їхні позиції як лідерів громадської думки суттєво потіснили блогери соціальних мереж. Ось як про це пишуть китайські дослідники: «З розвитком інтернет-технологій, нові медіа, такі як мікроблоги, WeChat та форуми, стали новими способами для громадськості висловити свою думку, продовжити соціальну мобілізацію та брати участь у політичних дослідженнях» (Zhang & Guo 2018). В сучасному Китаї важко уявити собі функціонування незалежних аналітичних центрів – в університетах чи поза ними. А тому незалежні блогери швидше, ніж у багатьох інших країнах світу, перехопили на себе функцію володарів думок публіки. Втім, питання полягає не у якості діяльності блогерів як політичних експертів (вона, як правило, невисока), а у критичному дефіциті довіри до джерел інформації, що є наслідком недостатньо відпрацьованих механізмів вироблення і поширення надійної політичної експертизи. Ось як про це пишуть самі політичні соціологи: «Метою публічних інтервенцій є якомога ширше інформування про громадські дебати, що вимагає принаймні частки усвідомленої когнітивної автономії — якщо говорити за межами конкретних політичних кіл. Розрив між сприйнятою достовірністю різних типів знань відповідно до їхнього походження є яскравою ілюстрацією цього» (Hernando & Williams 2018: 203). Одним словом, ключовою проблемою залишається брак довіри публіки до експертних суджень.

Що стосується гнучкості фінансування роботи аналітичних центрів та університетів, то тут має бути, окрім забезпечення самого такого фінансування, дотримано також його легітимність: правова адекватність і диверсифікація джерел фінансування, дотримання принципу недопущення конфлікту інтересів, врахування ціннісної специфіки предмету дослідження. Без урахування щонайменше цих умов неможливо забезпечити етичну відповідальність при формуванні фінансування наукового дослідження. Важливо не просто гідно забезпечити оплату праці дослідників за рахунок його фінансової гнучкості, але й убезпечити дослідників від пасток неналежних джерел фінансування. Особливо це чутлива тема для університетів.

Що стосується потреб розвитку потенціалу аналітичних центрів та університетів, то цей потенціал прямо пропорційний ступеню їхнього залучення у експертизу поточних суспільно-політичних процесів – на локальному, національному та міжнародному рівнях. з різних джерел, так і для збереження обсягів підготовки кадрів для експертизи в університетах. Відповідальність – політична, правова, академічна, етична – може формуватися лише у польовій роботі експертів, які представляють університети, аналітичні центри чи інші інстанції.

Висновки

Університети як організаційно, так і ціннісно, і функціонально є доволі гнучкими соціальними інституціями, які є доволі чутливими до того дизайну, якому їх піддають перманентно університетські стейкхолдери – люди: і як індивіди, і як колективи, об'єднані у

спільноти і організації, які суттєво впливають на функціонування університетів. Саме етичні характеристики цих людей і складають реальний зміст і підґрунтя етичної відповідальності університетів. Вочевидь, така відповідальність може бути лише інтегральною, і лише кінець-кінцем її можна більш чи менш точно і адекватно узагальнити у якусь спільну моральну відповідальність університетів. Інтегральна етична відповідальність сучасного університету генерує у собі на практиці ті ідеї щодо покликання університетів, які філософи виробляли протягом щонайменше останніх півтора століття. Етична відповідальність має такі складові: етичне рішення (за яке, власне, і має бути відповідальність); етична і соціальна детермінація (яка зумовила таке рішення); соціальні та моральні контексти (які визначають як причини, так і наслідки – прямі, побічні і супутні – прийнятих рішень), компетентності суб'єкта прийняття цього рішення (релевантні знання, цінності, чесноти, принципи поведінки тощо – властивості індивідів і соціальних спільнот як колективних суб'єктів прийняття рішень). У феномені стейкхолдерів університетів поняття етичної відповідальності університетів отримало своє життєве втілення і практичну конкретизацію. Якщо актуальними стейкхолдерами університетів постають усі соціальні суб'єкти, безпосередньо задіяні у його функціонуванні, то потенційними стейкхолдерами університетів є усі члени суспільства – адже усі вони опосередковано можуть як посприяти його розвитку, так і суттєво його ускладнити. З іншого боку, відповідальність стейкхолдерів університетів також стосується не лише самих університетів та тих, хто забезпечує їхнє функціонування, але також усіх членів суспільства, якість життя яких може бути суттєво поліпшена завдяки успішній роботі університетів. На політичне життя суспільства університети впливають як через своїх випускників, так і безпосередньо – студентство, професура, адміністрація та інші працівники університетів є такими ж громадянами, як усі інші, тільки, як правило, з вищим ступенем компетентності та самосвідомості. Водночас, університети можуть як самі виступати у якості аналітичних центрів, так і постачати своїми фахівцями незалежні та державні аналітичні центри. У кожному разі працівники та випускники університетів сприяють становленню і розвитку етичної відповідальності – як самих університетів у особі університетських спільнот та їхніх представників перед суспільством, так і університетських випускників як представників поза-університетських спільнот.

Бібліографічні посилання

- Адорно, Т. (2020) Табу на покликання вчителя /пер. з нім.: Бойченко, М. і Брижнік, В. *Філософія освіти* 26(2). С. 168-187. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2020-26-2-12>.
- Андерсон, Б. (2001) *Уявлені спільноти . Міркування щодо походження й поширення націоналізму* / пер. з англ. В. Морозова. 2 вид., перероб. К. : Критика.
- Бодрійяр, Ж. (2004) *Симулякри і симуляція* / пер. з фр. В.Ховхун. К.: Основи.
- Бойченко, М. І. (2014) Гідність, цілісність і успішність: академічні та громадянські чесноти. *Філософська думка* (5), 110-122.
- Бухарестська декларація етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі* (2004). <https://infopedia.su/18x1e73.html>
- Вебер, М. (2018). *Протестантська етика і дух капіталізму* /пер. з нім. О.Погорілого. Київ: Наш Формат.
- Велика хартія університетів.* (1988). http://www.edupolicy.org.ua/files/Magna_Charta_Universitatum.pdf (дата звернення: 31.10.2021)
- Гужва, А. (2017). Малі спільноти як основа громадянського суспільства. *Філософ – співорозмовник світу: діалог, комунікація, консенсус: Матеріали XXV Харківських міжнародних*

сковородинівських читань, присвячених 295-річчю з дня народження Г.С.Сковороди (ОКЗ «Національний літературно-меморіальний музей Г.С. Сковороди, 30 вересня – 1 жовтня 2017 року). Харків: Майдан. С. 217-220.

Етичний кодекс університетської спільноти. (2017).

<http://www.univ.kiev.ua/pdfs/official/ethical-code/Ethical-code-of-the-university-community.pdf> (дата звернення: 31.10.2021)

Лиотар, Ж.-Ф. (1998) *Состояние постмодерна* / пер с фр. Н.А. Шматко. М. : Институт экспериментальной социологии, СПб. : Алетейя.

Мертон, Р. (2006) *Социальная теория и социальная структура* / пер. с англ.. М.: АСТ: ХРАНИТЕЛЬ.

Положення про систему виявлення та запобігання академічному плагиату у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (2020).

<http://www.univ.kiev.ua/pdfs/official/Detection-and-prevention-of-academic-plagiarism-in-University.pdf> (дата звернення: 31.10.2021)

Про вищу освіту. (2014): Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. *Урядовий кур'єр*. № 46 (5275), від 13 серпня 2014 року. С. 7-18.

Про освіту. (2017): Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. *Голос України*. Київ, 2017. 27 верес. (№ 178/179). С. 10-22.

Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти». (2019). Болонья, 19 червня 1999 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_525#Text (дата звернення: 31.10.2021)

Статут Київського національного університету імені Тараса Шевченка. (2016). <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/statut/statut-22-02-17.pdf> (дата звернення: 31.10.2021)

Beck, U. (2009). *World at Risk*. Cambridge: Polity Press.

Björnsson, G. & Persson, K. (2012). The Explanatory Component of Moral Responsibility. *Noûs* 46 (2): 326-354.

Dewey, J. (1902). *Academic Freedom*. *Educational Review* 23(1), 1-14.

Hernando, Marcos Gonzalez & Williams, Kate (2018). Examining the Link Between Funding and Intellectual Interventions Across Universities and Think Tanks: a Theoretical Framework. *International Journal of Politics, Culture and Society* 31(2), 193-206.

Holtschneider, D. H. (2020). The Ethics of Reopening. *Inside Higher Ed*. <https://www.insidehighered.com/views/2020/07/21/ethical-issues-colleges-and-universities-must-confront-when-considering-reopening> (appeal date: 31.10.2021)

Ishmaev, G., Dennis, M., & Hoven, M. Jeroen van den. (2021). Ethics in the COVID-19 pandemic: myths, false dilemmas, and moral overload. *Ethics and Information Technology*. <https://doi.org/10.1007/s10676-020-09568-6>

ISO/IEC/IEEE 15288:2015. (2015). *Systems and software engineering — System life cycle processes*. <https://www.iso.org/standard/63711.html> (appeal date: 31.10.2021)

Joas, H. (1996). *The Creativity of Action*. Translated by Jeremy Gaines and Paul Keast. Chicago: University of Chicago Press.

Kohlberg, L. (1980). Stages of moral development as a basis for moral education. Munsey B. (ed.) *Moral Development, Moral Education and Kohlberg: basic issues in philosophy, psychology, religion, and education*. Birmingham, Alabama: Religious Education Press, 15-98.

Lopez, C. (2010). Moral Responsibility and Confidence as Factors that Influence Teacher Involvement in Educational Change. *PROFILE*, 12(1), 63-78.

-
- McGann, James G., "2019 Global Go To Think Tank Index Report". (2020). TTCSP Global Go To Think Tank Index Reports. 17. https://repository.upenn.edu/think_tanks/17
- Mead, A. R. (1949). The Moral Responsibility of the University. *Peabody Journal of Education*, 26 (6), 354-358.
- Nietzsche, F. (1954). Über die Zukunft unserer Bildungs-Anstalten. Friedrich Nietzsche: *Werke in drei Bänden*. München, Band 3, 177-263.
- Sandalow, T. (1991). The Moral Responsibilities of Universities. *Moral Values and Higher Education*, edited by D. L. Thompson. Provo, Utah: Brigham Young University, 149-171.
- Schneider, C. G., & Hersh, R. H. (2005). Fostering Personal and Social Responsibility on College and University Campuses. *Liberal Education*, 91(3), 6-13.
- Searle, J. R. (1971). *The Campus War: A Sympathetic Look At The University In Agony*. New York: World Pub. Co.
- Santhakumar, V. & Agustin, Esther. (2020). *Thinking about Think Tanks and Universities*. <https://practiceconnect.azimpremjiuniversity.edu.in/thinking-about-think-tanks-and-universities/> (appeal date: 31.10.2021)
- Stakeholder. (2021). *Cambridge dictionary*. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/stakeholder> (appeal date: 31.10.2021)
- Sutton, Shannon (2016). The Think Tanks and University series – Next steps: Jumping the hurdles. Sutton, Shannon (ed.) *Think tanks and Universities. On think tanks. Independent research, ideas and advice*. https://onthinktanks.org/wp-content/uploads/2016/06/OTT_NewPiece_June_ThinkTanks26Universities.pdf (appeal date: 31.10.2021)
- Sutton, Shannon (ed.) (2016). *Think tanks and Universities. On think tanks. Independent research, ideas and advice*. https://onthinktanks.org/wp-content/uploads/2016/06/OTT_NewPiece_June_ThinkTanks26Universities.pdf (appeal date: 31.10.2021)
- Taebi, B., Hoven, J. van den & Bird, S. J. (2019). The Importance of Ethics in Modern Universities of Technology. *Science and Engineering Ethics*, 25, 1625–1632.
- Talbert, M. (2019). Moral responsibility. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/moral-responsibility/> (appeal date: 31.10.2021)
- Taylor, P. (2016). Think tanks and universities: A whole greater than the sum of the parts? Sutton, Shannon (ed.) *Think tanks and Universities. On think tanks. Independent research, ideas and advice*. https://onthinktanks.org/wp-content/uploads/2016/06/OTT_NewPiece_June_ThinkTanks26Universities.pdf (appeal date: 31.10.2021)
- The 50 Most Influential Think Tanks in the United States*. <https://thebestschools.org/magazine/most-influential-think-tanks/> (appeal date: 31.10.2021)
- Vallaey, F. (2014). University social responsibility: a mature and responsible definition. *Higher education in the world*, 5, 88-96.
- Zhang, Ling & Guo, Jia (2018). Research on the Mechanism of University Think Tanks Influencing Public Policy Process in New Media Environment—A Case Study of «The Belt and Road» Initiative. *American Journal of Industrial and Business Management*, 08(03), 446-460.
-

References

- Adorno, T. (2020). *Tabu na poklykannia vchytelia [Taboos on the teaching vocation]* /per. z nim.: Boichenko, M. i Bryzhnik, V.. *Filosofia osvity* 26(2). S. 168-187. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2020-26-2-12>. (In Ukrainian).
- Anderson, B. (2001). *Uiavleni spilnoty . Mirkuvannia shchodo pokhodzhennia y poshyrennia natsionalizmu [Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism]* / per. z anhl. V. Morozova. 2 vyd., pererob. K. : Krytyka. (In Ukrainian).
- Baudrillard, J. (2004). *Symuliakry i symuliatsiia [Simulacra and simulation]* / per. z fr. V.Khovkhun. K.: Osnovy. (In Ukrainian).
- Boichenko, M. I. (2014). Hidnist, tsilisnist i uspishnist: akademichni ta hromadianski chesnoty [Dignity, integrity and success: academic and civic virtues]. *Filosofska dumka* (5), 110-122. (In Ukrainian).
- Bukharestska deklaratsiia etychnykh tsinnosti i pryntsyviv vyshchoi osvity v Yevropi [The Bucharest Declaration concerning Ethical Values and Principles for Higher Education in the Europe Region]* (2004). <https://infopedia.su/18x1e73.html>. (In Ukrainian).
- Veber, M. (2018). *Protestantska etyka i dukh kapytalyzmu [Protestant ethics and the spirit of capitalism]* /per. z nim. O.Pohoriloho. Kyiv: Nash Format. 216 s. (In Ukrainian).
- Velyka khartiia universytetiv [Magna Charta Universitatum]*. (1988). http://www.edupolicy.org.ua/files/Magna_Charta_Universitatum.pdf (data zvernennia: 31.10.2021). (In Ukrainian).
- Huzhva, A. (2017). Mali spilnoty yak osnova hromadianskoho suspilstva [Small communities as the basis of civil society]. *Filosof – spivrozmovnyk svitu: dialoh, komunikatsiia, konsensus: Materialy KhKhV Kharkivskykh mizhnarodnykh skovorodynivskykh chytan, prysviachenykh 295-richchii z dnia narodzhennia H.S.Skovorody* (OKZ «Natsionalnyi literaturno-memorialnyi muzei H.S. Skovorody, 30 veresnia – 1 zhovtnia 2017 roku). Kharkiv: Maidan. S. 217–220. (In Ukrainian).
- Etychnyi kodeks universytetskoï spilnoty [Code of ethics of the university community]*. (2017). <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/official/ethical-code/Ethical-code-of-the-university-community.pdf> (data zvernennia: 31.10.2021). (In Ukrainian).
- Lyotar, Zh.-F. (1998). *Sostoianyie postmoderna [The post-modern state]* / per s fr. N.A. Shmatko. M. : Ynstytut eksperymentalnoi sotsyolohyy, SPb. : Aleteiia. 160 s. (In Russian).
- Merton, R. (2006). *Sotsyalnaia teoriia y sotsyalnaia struktura [Social theory and social structure]* / per. s anhl.. M.: ACT: KhRANYTEL, 873 s. (In Russian).
- Polozhennia pro systemu vyavlennia ta zapobihannia akademichnomu plahiatu u Kyivskomu natsionalnomu universyteti imeni Tarasa Shevchenka [Regulations on the system of detection and prevention of academic plagiarism at the Taras Shevchenko National University of Kyiv]* (2020). <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/official/Detection-and-prevention-of-academic-plagiarism-in-University.pdf> (data zvernennia: 31.10.2021). (In Ukrainian).
- Pro vyshchu osvitu. [On higher education]*. (2014): Zakon Ukrainy vid 1 lypnia 2014 roku № 1556-VII. Uriadovyi kurier. № 146 (5275), vid 13 serpnia 2014 roku. S. 7-18. (In Ukrainian).
- Pro osvitu. [On education]*. (2017): Zakon Ukrainy vid 5 veresnia 2017 r. № 2145-VIII. Holos Ukrainy. Kyiv, 2017. 27 veres. (№ 178/179). S. 10-22. (In Ukrainian).
- Spilna deklaratsiia ministriv osvity Yevropy «levropeyskyi prostir u sferi vyshchoi osvity» [The european higher education area. The Bologna Declaration of 19 June 1999. Joint declaration of the European Ministers of Education]* (2019). Bolonia, 19 chervnia 1999 roku.

- https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_525#Text (data zvernennia: 31.10.2021). (In Ukrainian).
- Statut Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. [Charter of Taras Shevchenko National University of Kyiv]. (2016). <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/statut/statut-22-02-17.pdf> (data zvernennia: 31.10.2021). (In Ukrainian).
- Beck, U. (2009). *World at Risk*. Cambridge: Polity Press.
- Björnsson, G. & Persson, K. (2012). The Explanatory Component of Moral Responsibility. *Noûs*, 46 (2), 326-354.
- Dewey, J. (1902). Academic Freedom. *Educational Review* 23(1), 1-14.
- Hernando, Marcos Gonzalez & Williams, Kate (2018). Examining the Link Between Funding and Intellectual Interventions Across Universities and Think Tanks: a Theoretical Framework. *International Journal of Politics, Culture and Society* 31(2), 193-206.
- Holtschneider, D. H. (2020). The Ethics of Reopening. *Inside Higher Ed*. <https://www.insidehighered.com/views/2020/07/21/ethical-issues-colleges-and-universities-must-confront-when-considering-reopening> (appeal date: 31.10.2021)
- Ishmaev, G., Dennis, M., & Hoven, M. Jeroen van den. (2021). Ethics in the COVID-19 pandemic: myths, false dilemmas, and moral overload. *Ethics and Information Technology*. <https://doi.org/10.1007/s10676-020-09568-6>
- ISO/IEC/IEEE 15288:2015. (2015). Systems and software engineering — System life cycle processes. <https://www.iso.org/standard/63711.html> (appeal date: 31.10.2021)
- Joas, H. (1996). *The Creativity of Action*. Translated by Jeremy Gaines and Paul Keast. Chicago: University of Chicago Press.
- Kohlberg, L. (1980). Stages of moral development as a basis for moral education. Munsey B. (ed.) *Moral Development, Moral Education and Kohlberg: basic issues in philosophy, psychology, religion, and education*. Birmingham, Alabama: Religious Education Press, 15-98.
- Lopez, C. (2010). Moral Responsibility and Confidence as Factors that Influence Teacher Involvement in Educational Change. *PROFILE*, 12(1), 63-78.
- McGann, James G., «2019 Global Go To Think Tank Index Report» (2020). TTCSP Global Go To Think Tank Index Reports. 17. https://repository.upenn.edu/think_tanks/17
- Mead, A. R. (1949). The Moral Responsibility of the University. *Peabody Journal of Education*, 26 (6), 354-358.
- Nietzsche, F. (1954). Über die Zukunft unserer Bildungs-Anstalten. Friedrich Nietzsche: *Werke in drei Bänden*. München, Band 3, 177-263.
- Sandalow, T. (1991). The Moral Responsibilities of Universities. *Moral Values and Higher Education*, edited by D. L. Thompson. Provo, Utah: Brigham Young University, 149-171.
- Schneider, C. G., & Hersh, R. H. (2005). Fostering Personal and Social Responsibility on College and University Campuses. *Liberal Education*, 91(3), 6-13.
- Searle, J. R. (1971). *The Campus War: A Sympathetic Look At The University In Agony*. New York: World Pub. Co.
- Santhakumar, V. & Agustin, Esther. (2020). *Thinking about Think Tanks and Universities*. <https://practiceconnect.azimpremjiuniversity.edu.in/thinking-about-think-tanks-and-universities/> (appeal date: 31.10.2021)
- Stakeholder. (2021). *Cambridge dictionary*. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/stakeholder> (appeal date: 31.10.2021)
- Sutton, Shannon. (2016). The Think Tanks and University series – Next steps: Jumping the hurdles. Sutton, Shannon (ed.) *Think tanks and Universities. On think tanks. Independent research*,

- ideas and advice.* https://onthinktanks.org/wp-content/uploads/2016/06/OTT_NewPiece_June_ThinkTanks26Universities.pdf (appeal date: 31.10.2021)
- Sutton, Shannon (ed.). (2016). *Think tanks and Universities. On think tanks. Independent research, ideas and advice.* https://onthinktanks.org/wp-content/uploads/2016/06/OTT_NewPiece_June_ThinkTanks26Universities.pdf (appeal date: 31.10.2021)
- Taebi, B., Hoven, J. van den & Bird, S. J. (2019). The Importance of Ethics in Modern Universities of Technology. *Science and Engineering Ethics*, 25, 1625–1632.
- Talbert, M. (2019). Moral responsibility. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/moral-responsibility/> (appeal date: 31.10.2021)
- Taylor, P. (2016). Think tanks and universities: A whole greater than the sum of the parts? Sutton, Shannon (ed.) *Think tanks and Universities. On think tanks. Independent research, ideas and advice.* https://onthinktanks.org/wp-content/uploads/2016/06/OTT_NewPiece_June_ThinkTanks26Universities.pdf (appeal date: 31.10.2021)
- The 50 Most Influential Think Tanks in the United States.* <https://thebestschools.org/magazine/most-influential-think-tanks/> (appeal date: 31.10.2021)
- Vallaey, F. (2014). University social responsibility: a mature and responsible definition. *Higher education in the world*, 5, 88-96.
- Zhang, Ling & Guo, Jia. (2018). Research on the Mechanism of University Think Tanks Influencing Public Policy Process in New Media Environment—A Case Study of «The Belt and Road» Initiative. *American Journal of Industrial and Business Management*, 08(03), 446-460.

Стаття надійшла до редакції 24.11.2021
Прийнято до друку 20.12.2021

Ethical responsibility of universities: legal, social and political dimensions

Boichenko Mykhailo, Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Theoretical and Practical Philosophy
at the Taras Shevchenko National University of Kyiv;
Leading Researcher at the Institute of Higher Education
of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

The ethical responsibility of universities is embodied in the responsibility of university stakeholders who ensure the functioning of universities as social organizations designed to provide higher education. The research methodology consists of the theory of social systems, which includes institutional analysis, philosophy of communication and subordinate special methods, such as document analysis, value and functional analysis. Ethical responsibility of universities is specified in the specifics of the regulatory framework of ethical responsibility, educational vocation, ethics of responsibility, institutional principles of ethics of responsibility, the relationship of political and academic independence, academic freedom as a prerequisite for ethical responsibility of universities

and their representatives. Ethical responsibility involves the acceptance by a person of moral and ethical norms – both universal academic ethical norms and moral and ethical norms adopted in the academic community of a particular university. Such acceptance presupposes both the recognition by the individual of certain academic values and academic virtues, and the responsibility for the consequences of his activity or inaction as a representative of the university or a participant in the organization of its functioning. This includes both compliance with the statutory norms of the university and compliance with a wider range of ethical norms – from universalist ethical norms to those recorded in international and domestic official documents governing activities and communication in the academic sphere. The article analyzes the main normative documents available in Ukraine and Europe, which regulate ethical responsibility in the educational sphere, also considers the specifics of university stakeholders and identifies the political component of ethical responsibility of universities in comparison with the responsibility of think tanks.

Key words: *universities, ethical responsibility, ethical principles, moral norms, university stakeholders, think tanks.*